

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія,
проблеми, перспективи** : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част.
(Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов,
С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 2. – 69 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів,
студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках
III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні
процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи»
(Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої
актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

**АНТИРАДЯНСЬКА ПРОПАГАНДА НА СТОРІНКАХ
ОКУПАЦІЙНИХ ВИДАНЬ СУМЩИНИ (1941-1943 рр.)***

Інформаційні війни починають грати все більшу роль у часи нинішнього постіндустріального інформаційного суспільства і бурхливого розвитку телебачення, засобів комунікації та комп'ютерних технологій. У цих умовах зростає ефективність війни такого роду, яка починає замінювати фізичне протистояння або передує йому в якості головної фази. З огляду на це, важливого значення набуває вивчення питання ідеологічної та психологічної боротьби у минулому, особливо за такого визначального періоду в історії України і світу, як Друга світова війна.

Довгий час науковці обминали тему нацистської ідеологічної обробки населення окупованих німцями територій, або ж розкривали її у руслі офіційного тоді марксистсько-ленінського підходу. З іншого боку, за радянської доби доступ до окупаційних ЗМІ в архівах було обмежено, що робило майже неможливим вивчення зазначеної теми. За часів незалежності вченими було приділено значну увагу матеріалам з цієї проблематики, які зберігаються у центральних архівах, але все ж залишається потреба в аналогічних дослідженнях на регіональному рівні.

Відразу після захоплення Сумської області у вересні-жовтні 1941 р. німці разом з формуванням окупаційних органів адміністрації доклали зусиль і до створення підконтрольних їм газет у Сумах, Конотопі, Охтирці, Ромнах, Шостці, Лебедині та Путивлі.

Головним завданням цих видань була участь у створенні інформаційного простору на окупованій території, через який можна було б проводити системну агітаційно-пропагандистську роботу серед місцевого населення. Це було необхідно для того, щоб воно не чинило опору окупації та економічній експлуатації захопленої території, а навпаки співробітничало з німецькою стороною.

З німецької сторони випуск газет у військовій зоні України, до якої входила і Сумщина, контролював відділ (батальйон) пропаганди *U* (Україна). Внизу останньої сторінки більшості газетних номерів розміщувався напис німецькою мовою про дозвіл коменданта міста або ортскоменданта на друк – «*Mit Genehmigung des Stadtkommandanten*» («*Mit Genehmigung des Ortskommandanten*»).

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Пізніше його замінила літерна нумерація *U4*, *U5* або *U6*, що позначала команду пропаганди зі складу відділу (батальйону) пропаганди *U*, яка саме в цей час відповідала за відповідне видання.

Досліджувані окупаційні газети випускалися з кінця 1941 р. – початку 1942 р. до кінця серпня 1943 р., коли лінія фронту перемістилася на територію Сумщини.

Зазвичай, виходили газети один-два рази на тиждень. Лише «Сумський вісник» протягом 1942 р. виходив частіше. Тираж цих засобів масової інформації коливався від 700 («Лебединський вісник» навесні 1942 р.) до 30 тисяч примірників («Сумський вісник» у другій половині 1942 р.) і, очевидно, багато в чому залежав від технічних можливостей друку та наявності матеріалів.

Назви для деяких видань було взято ті ж, під якими виходили газети у містах Сумщини під час Української революції 1917-1920 рр. (наприклад, «Сумський вісник» та роменське «Відродження»). Очевидно, це робилося свідомо для того, щоб продовжити традицію тих видань і провести історичну паралель з часом визвольних змагань і боротьби проти більшовиків.

До роботи в редакціях активно залучалися представники української інтелігенції з націоналістичними та антикомуністичними переконаннями, особливо у перші місяці окупації.

Найбільш яскраво у пресі Сумщини того періоду була представлена антирадянська пропаганда. Німці прагнули повністю демонізувати комуністичний режим в очах людей, викриваючи його людиноненависницьку криваву сутність.

Особливо акцентувалася увага на темі голоду 1932-1933 рр. Це певним чином співвідноситься з додатковими директивами рейхсміністра східних окупованих територій А.Розенберга щодо ведення пропаганди в Україні від 16 грудня 1942 р., які дають настанову: «Необхідно розбудити спогади про голодомор мільйонів, про двадцятирічну безперервну боротьбу більшовиків проти українських селян, які були колись свідомими власниками» [1].

Спочатку про Голодомор писали у відверто емоційній формі і не ризикували робити оцінку загальної кількості померлих від голоду, або ж без жодних аргументів називали цифру у більше 8 млн. загиблих [2]. Дещо пізніше увазі читачів «Сумського вісника» пропонувалася стаття «Запам'ятайте страшні цифри! (Правда про голод на Україні в 1932-1933 рр.)», що була передрукована з берлінської газети «Голос», де невідомий автор, посилаючись на відповідні офіційні радянські статистичні дані, доводить виключно штучний характер цієї трагедії і зазначає:

«...в кінці 1932 року в Україні загинуло з голоду 1504600 душ, а в першій половині 1933 року 3317000». Сукупна кількість загиблих під час Голодомору, за наведеними у статті підрахунками, дорівнює 4,8-5 мільйонів осіб. Щоб показати масштаби тих подій наводяться такі цифри: *«Під час світової війни щодня було близько 6800 убитих, в Україні помирало за день близько 23000 людей. Це майже 1000 щогодини, 17 щохвилини – кожні 3,5 секунди вмирала людина»* [3].

Сумщина, населення якої значною мірою постраждало у 1920-1930-х рр., дала багатий матеріал для антирадянських статей та оповідань, що друкувалися на сторінках місцевих газети. Так, ми можемо читати про жахливі факти нелюдського поводження з селянами під час розкуркулення, зокрема подробиці жорстокого вбивства селянина у одному селі Штепівського району: *«Комнезамівці забрали все майно, господарство розтягли. Шукали хліба, грошей, але не знайшли, переривши навіть підлогу в хаті. По-звірячому поводитися із сім'єю, розділи її. Один із зграї розбійників побачив добрі чоботи на Ш. Поваливши на землю, головорізи на очах сім'ї почали топтатись по грудях батька... Через деякий час він помер»* [4].

Болючою темою була і репресивна радянська політика. Зазначалося, що лише в Сумах було заарештовано чи допитано більш, ніж десять тисяч громадян [5]. Також згадувалося про жахливі умови перебування ув'язнених: *«П.Мільченко... розповідає нам, що коли його кинули в камеру (це було клятого 1938 року), то хоч вона була розрахована на 20-25 чоловік, там було 200 в'язнів»* [6].

В одній зі статей про курйозні факти переслідування громадян радянською владою з найменшого приводу розповідається: *«Інженер Цюх втратив роботу в тому ж технікумі [Сумський машинобудівний технікум – В.К., А.К.] через те, що на запитання студентів докладно пояснив їм природу безбілкових набряків. В домі повішеного непристойно згадувати про шворку, а в 1933 році цих самих набряків з голоду було багатенько»* [7].

Художні твори, що розміщувалися в окупаційних виданнях, однозначно мали ідеологічний підтекст і частіше за все торкалися теми нищення пересічної простої людини, її життя і особистого щастя, безжальною радянською тоталітарною системою. Наприклад, в оповіданні *«Над кручею»* М.Мартиненка у газеті *«Сумський вісник»* розповідається про арешт та розстріл органами НКВС молодого інженера, якого звинуватили у *«економічній контрреволюції»* після виникнення на виробництві надзвичайної

ситуації з суто технічних причин. Вагітну дружину розстріляного звільнили з роботи і виселили з квартири. Закінчується оповідання словами вдови до свого немовляти: «А коли підростеш, я навчу тебе не лише любити, а й ненавидіти» [8].

У досліджуваних газетах друкувалися матеріали, які розповідали про життя в'язнів сталінських таборів серед вічної мерзлоти півночі, про їх страждання від холоду, недоїдання, хвороб та непосильної праці [9].

Публікувалася інформація щодо розкопаних масових поховань жертв НКВС у Катині [10], Вінниці та Одесі [11]. Кількість знайдених тут загиблих оцінювалася німцями у десятки тисяч осіб.

Передовиця газети «Відродження» (Ромни) за 13 січня 1942 р.

Війна представлялася нацистами як вимушений превентивний акт проти неминучого нападу жорстокого сталінського режиму на Європу. Наводилися наступні слова з виступу Адольфа Гітлера: «...в той час, коли я розпочав перебудову Німеччини, большевизм вже 10 років вів планомерне озброєння в дійсно велетенському обсязі, з єдиною метою нападу на Європу. Що сталося б з німецьким народом та з Європою, якби нові німецькі озброєні сили 22 червня 1941р., в останню хвилину не стали щитом, врятувавши Європу» [12]. Провина за напад на Радянський Союз повністю покладалася на радянську сторону.

Як про доказ повідомлялося про захоплену таємну штабну карту з планами військових операцій РСЧА проти Німеччини, що датована квітнем 1941 р. [13].

Розповідалося і про нібито звірячі вбивства німецьких військовополонених червоноармійцями під керівництвом комісарів: *«В кількох був розтрощений череп. В десятих солдатів велосипедного загону були вирізані очі й язика»* [14]. Як повідомлялося нацистською пропагандою, червоні командири під час відступу розстрілюють і своїх же поранених, щоб ті не попали в полон до німців. Натомість, як наголошувалося, німецьке командування цінує кожного свого вояка і завжди за будь-яку ціну намагається врятувати його [15].

Знаходили місце на шпальтах окупаційних газет і статті про негативні соціальні, культурні і моральні зміни, до яких спричинила радянська політика. Більшовики звинувачувалися у знищенні духовності й руйнуванні традиційної моделі родини. Як зазначалося, виховання дітей та підлітків не батьками, а дитячими та молодіжними комуністичними організаціями, призводило до того, що вони ставали чужими своїй родині, відмовлялися від авторитету батьків і ставали *«слухняним зняряддям в руках більшовизму»*, яке зведене до тваринного стану [16]. На погляд авторів публікацій, ту саму мету мало й сприяння статевої розгнужданості серед молоді. Згадувалась активна діяльність Олександри Коллонтай, яка нібито своїми доповідями, творами, законодавчими ініціативами і власним прикладом схилила жінок до сексуальної розбещеності [17].

З антибільшовицькою пропагандою були тісно пов'язані і антисемітські публікації. На сторінках окупаційної преси постійно підкреслювався зв'язок комуністичної ідеології з єврейством. Стверджувалося, що *«...жид Маркс спотворив велику ідею соціалізму та змінив її у забріхану фразу, приманливу для глухих, а корисну для жидів...»* [18].

Також вказувалося на дуже велику кількість євреїв серед керівників і функціонерів радянської влади: *«Починаючи з секретарів і казначейів, бухгалтерів і рахівників, до розмальованих секретарш і екстравагантних машиністок, весь державний, партійний і міський апарат був насичений до крайності крющкуватими представниками нового большевистського дворянства. Майже всі слідчі НКВД були жиди»* [19]. Стверджувалося, що у Радянському Союзі євреї мали рівень життя вищий, ніж представники інших народів, і крім кращої

роботи [20] отримували ще й краще і комфортніше житло [21]. За логікою нацистської пропаганди, усі злочиння більшовиків у країні чинилися з єврейської ініціативи.

Отже, читачам постійно нагадували про злочини радянської влади і підкреслювали, що людське життя для більшовицького режиму не має жодної цінності. Стверджувалась думка, що комуністичні ідеологи та лідери вважали підконтрольне їм населення лише як матеріал для грандіозного божевільного експерименту, видуманого євреями. Ця антибільшовицька ідеологічна обробка, як очікували нацисти, мала спонукати місцевих жителів до співпраці з німцями у боротьбі проти комуністів та СРСР. Але необхідно зазначити, що гнівно критикуючи радянську тоталітарну систему, гітлерівці жодним чином не згадували, що їхній власний тоталітаризм має не менше тих самих гріхів, але, звісно, у іншій формі та проявах.

1. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942-1943): Т.3 / Упоряд. В.М.Косика. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1999. – С. 38.

2. Сумський вісник. – 1941. – 19 жовтня. – С. 1.

3. Там само. – 1943. – 24 січня. – С. 3.

4. Там само. – 1941. – 13 листопада. – С. 1.

5. Там само. – 1942. – 1 січня. – С. 4.

6. Там само. – 1941. – 11 грудня. – С. 4.

7. Там само. – 1941. – 16 листопада. – С. 1.

8. Там само. – 1942. – 14 жовтня. – С. 4.

9. Голос Охтирщини. – 1942. – 30 липня. – С. 3.

10. Сумской вестник. – 1943. – 7 мая. – С. 3.

11. Сумський вісник. – 1943. – 18 липня. – С. 1.

12. Відродження. – 1943. – 20 квітня. – С. 1.

13. Сумський вісник. – 1942. – 18 січня. – С. 1.

14. Там само. – 1942. – 23 жовтня. – С. 1.

15. Там само. – 1942. – 20 листопада. – С. 1.; Там само. – 1942. – 18 вересня. – С. 3.

16. Там само. – 1942. – 18 грудня. – С. 2.

17. Там само. – 1942. – 1 листопада. – С. 4.

18. Там само. – 1942. – 14 січня. – С. 2.

19. Новий час. – 1942. – №9(28). – С. 2.

20. Сумський вісник. – 1942. – 21 січня. – С. 1.

21. Там само. – 1941. – 7 грудня. – С. 2.